

*Булгакова Н. В.,
викладач Київського національного університету культури і мистецтв*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КУРОРТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ КУРОРТУ ТРУСКАВЕЦЬ)

Стаття присвячена дослідженню історії становлення та розвитку курортної справи в Україні в культурологічному аспекті. Проаналізовано вплив культури, науки та інших об'єктивних чинників на розвиток курортів.

Ключові слова: курортна справа, курорт, історія культури, туризм, рекреація.

Статья посвящена изучению истории становления и развития курортного дела в Украине в культурологическом аспекте. Проанализировано влияние культуры, науки и других объективных факторов на развитие курортов.

Ключевые слова: курортное дело, курорт, история культуры, туризм, рекреология.

Article is devoted studying of history of formation and development of resort business in Ukraine in culturological aspect. Influence of culture, a science and other objective factors on development of resorts is analysed.

Key words: resort business, a resort, cultural history, tourism, recreology.

В Україні курортна справа є одним з найдавніших видів рекреації. У ХІХ ст. стають відомі кліматичні курорти Південного узбережжя Криму, бальнеологічні курорти Передкарпаття та Закарпаття, Поділля, Полтавщини, грязьові курорти Криму та Одещини, які зазнали особливого розвитку у ХХ ст.

Так, перші заклади в Україні, які почали функціонувати, використовуючи мінеральну воду для лікування, виникли у Шклі (1576), Саках (1799), Трускавці (1827), Одесі (1829), БерМінВодах (1862), Моршині (1877); лікувальні властивості грязей — на узбережжі Куяльницького лиману (1833), поблизу Голої Пристані (Гопри) (1895) [4].

Історія становлення та розвитку курортної справи в Україні тісно пов'язана з історією культури, туризму та рекреацією. Вивчення курортів в історичному контексті здійснюється для виявлення основних етапів становлення і об'єктивних чинників, які впливали на їх розвиток. Це має практичне наукове значення для подальшого розвитку національних курортів та використання іноземного досвіду в розвитку вітчизняного туризму в цілому та лікувального зокрема.

У наш час світова екологія потребує детальної уваги з боку держави та кожної людини. Дуже гостро стоять глобальні екологічні проблеми: забруднення повітря викликане викидами токсичних відходів промислових підприємств, парниковий ефект, стан озонового шару Землі, екологічні проблеми Світового океану. І досі відчутні наслідки аварії на ЧАЕС.

Урбанізація, індустріалізація, зростаючий темп життя обумовлюють гостру потребу у відновленні фізичних і психологічних сил людини. Тому більшим попитом

*СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КУРОРТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ КУРОРТУ ТРУСКАВЕЦЬ)*

починають користуватися лікувальний, спортивно-оздоровчий, зелений, екологічний та інші види туризму.

Підвищення рівня життя людей, покращення економічної ситуації в країні дають змогу піклуватися про своє здоров'я, і тому розвиток курортного господарства є перспективним напрямом економіки України.

Згідно обраної теми метою постає дослідження історії становлення та розвитку курортної справи в Україні в культурологічному аспекті (на прикладі Трускавця).

Попри наявність значного масиву досліджень та публікацій, присвячених різним аспектам розвитку курортної справи в Україні: географічний (О. О. Любіцевої, В. І. Стафійчука); історичний (Л. М. Устименко, І. Ю. Афанасьєв); медичний (Р. Г. Караєв, Л. С. Ларичев, С. І. Ніколенко) – поставлена в статті проблема ще не знайшла свого висвітлення в науковій літературі.

Поставлена мета обумовлює певні наукові та практичні завдання. Потребують дослідження передумови становлення та розвитку, а також визначення етапів становлення курортної справи в Україні. Важливим є виявити об'єктивні чинники, які впливали на розвиток курортної справи України та прослідкувати вплив культури і науки.

Об'єктом дослідження є курортна справа України. Предметом дослідження є історія виникнення, становлення та перспективи розвитку курортної справи в Україні.

У Європі небагато таких держав, які можуть пишатися такою кількістю курортів, як Україна.

Назва міста "Трускавець" до цього часу викликає суперечки істориків. Одні вважають, що "Трускавець" – це видозмінена форма польського слова *truskawka* – полуниця. Інші вчені впевнені, що на назву міста вплинула литовська мова. Литовською мовою *druska* – це сіль, а Прикарпаття – відомий центр солеваріння. З цим промислом пов'язані назви багатьох населених пунктів Львівщини. На користь цього варіанта свідчать тісні міждержавні стосунки Галицько-Волинського князівства і Великого Князівства Литовського у XII–XV ст.

Так, у ПРОЕКТІ СТАТУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ МІСТА ТРУСКАВЦЯ в Розділі I (Стаття 3) сказано, що "... Назва Трускавець походить від старослов'янського імені Трушко, а з часом Трускович, Трускавець. У X–XI столітті ця територія входить до складу Київської Русі, а після її розпаду до Галицького та Галицько-Волинського князівств. Після захоплення князівства феодальною Польщею Трускавець стає власністю польських королів. Шляхтичами-держателями трускавецького маєтку в 1462 році були брати Іван та Станіслав Коритки. В 1772 році, після першого поділу Польщі Трускавець стає власністю австрійського імператора. В 1827 році директор австрійських підприємств п. Йосип Міцевський збудував стаціонарний дерев'яний будиночок для приймання ванн на 8 кабін і 4 будиночки для помешкання відпочиваючих, отримавши на це офіційний дозвіл з Відня. Саме цей рік і вважається роком офіційного заснування курорту Трускавець." [7].

Перша письмова згадка про Трускавець датується 1469 роком. Археологічні знахідки і, зокрема, римський бойовий чекан, датований I ст. н. е., свідчать про те, що територія Трускавця могла бути ареною запеклих боїв готів у союзі з прикарпатськими племенами на чолі з карпами – з одного боку, і легіонами Римської імперії – з іншого [9].

Підприємницький інтерес до Трускавця тісно переплітається з історією розробки тут корисних копалин, якими природа щедро обдарувала край. Вже на той час було що орендувати у Трускавці, бо це край солеварень. Ще в 1471 році королівське село Трускавець взяли у вічну оренту знатні дідичі Гнат з Тустановичів та Андрій з Любеничів для видобутку і випарювання солі.

Ринок реалізації трускавецького білого золота географічно був досить широким: його купували на Волині, Поділлі, Київщині, Наддніпрянщині, у Білорусі. Але у 1784 р. австрійський уряд запроваджує державну монополію на виробництво солі, і солеварню в Трускавці закривають.

На початку ХІХ ст. тут починають промисловий видобуток нафти, озокериту, сірки. У 1810 р. для пошуку природних копалин підприємець Йосиф Геккер створив «Трускавецьке гірниче товариство доброї надії». Займаючись розвідкою та розробкою покладів, працівники товариства випадково натрапили на глибинні джерела мінеральних вод, на яких згодом розвинувся курортний бізнес.

Спочатку лікували тут сірчаною водою паршивих коней, а пізніше почали лікуватися й люди. Багатші приїздили із своїми ваннами, нагрівали на сонці воду і приймали купелі. Бідніші викопували в землі ями, наповнювали їх цією цілющою водою і так лікувалися. Отже, перших курортників називали тут "паршивими" людьми, бо лікували вони коросту, різні виразки на тілі та інші хвороби.

Хоча лікувальні властивості трускавецьких вод були відомі давно, вперше їх описав королівський лікар Войцех Очко в 1578 р. Зростає значення Трускавця в Австро-Угорській імперії.

Датою офіційного заснування бальнеологічного курорту вважається 1827 р., коли управитель камеральних маєтків Йосиф Міцевський з дозволу австро-угорського уряду добудував до корчми вісім кімнат для прийняття ванн і спорудив чотири будиночки для відпочивальників [6]. Це була перша бальнеолікарня в Україні [8].

Закон України про курорти дає наступне визначення: курорт – освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні; [] та курорт – це місцевість, яка має природні лікувальні фактори і необхідні умови для їх використання з лікувально-профілактичною метою [3].

У 1836 р. львівський фармацевт та хімік Теодор Торосевич уперше опублікував свої дослідження про трускавецькі мінеральні води і описав склад нафтової води, якій пізніше дали назву "Нафтуса".

Згодом лікувальні властивості трускавецьких вод вивчав лікар М. Кох, опублікувавши результати своїх досліджень 1842 р. Цього ж року було відкрите соляне сульфатне джерело "Софія" (№2). 1843 року лікар Е. Унгер видав працю про лікувальну дію мінеральних вод у Трускавці, обґрунтував доцільність використання цих вод.

Трускавець здобуває славу одного з провідних курортів тогочасної Європи. Його чинники за своїми лікувальними властивостями не поступалися таким відомим курортам Європи, як Віші, Баден-Баден, Карлові Вари. У Трускавці відпочивають почесні гості, послы та президенти іноземних країн.

Але в 1852 р. Трускавець, який уже почав набирати курортного значення, перейшов до рук спілки фінансистів, яка більший зиск вбачала в його промисловому використанні і майже три десятиліття експлуатувала нафто-озокеритові ресурси Трускавця для індустріальних потреб [6].

У 1858 р. були відкриті "Ганна" (джерело № 8) і "Еммануїл" (джерело №9). А в 1861 р. лікарем Вольфом описана лікувальна дія мінеральної води "Броніслава" (джерело №3). В 1861 р. була побудована грязелікарня, і вперше почало застосовуватися лікування торф'яним брудом, розведеним мінеральною водою.

У 1892 р. тут побудовано приміщення для інгаляцій системи Вашмута. І цим Трускавець одразу піднявся на рівень таких оздоровниць європейського значення як Ріхенгаль та Вісбаден. Будуються готелі, вілли, пансіонати. Розростається інфраструктура, будується нова водолікарня, прокладається об'їзна дорога.

1895 року Трускавець одержав інженер Вичинський, якому слід завдячувати розвитком курорту. Він заявив, що Трускавець може приймати близько 2000 курортників, запропонувавши при цьому використати приватний сектор. Щойно відкриті джерела він назвав іменами цісарської пари – Марії і Фердинанда (тепер це відповідно джерела №1 та №7).

За часів Вичинського збудовано ресторан, упорядковано центр міста. Потік посередині долини був закритий спочатку дерев'яним, а згодом бетонним перекриттям. Повністю упорядковано парк, який згодом набув ознак англійського паркового стилю. Над мінеральними джерелами споруджувалися надкаптажні будиночки. 1900 року відкрито пам'ятник Адаму Міцкевичу (скульптор Тадей Баронч). Курорт мав тоді, окрім водолікарні, 13 будинків для житла на 120 кімнат і 14 будинків приватних, призначених для гостей. Це посилювало привабливість Трускавця.

З ініціативи Вичинського були збудовані вілли "Гражина", "Світезянка", "Моя", "Яніна", "Саріуш", "Марія", "Гелена", "Софія", "Под Матков Босков", "Під Білим Орлом". Бракувало місця у водолікарні, і у 1906 року він збудував "лазнички" 2-го класу, що дало можливість відпускати до 1500 купелевих процедур щоденно.

Крім цього, треба було забезпечити належну кількість сировиці та мінеральної води. З цією метою було споруджено збірник для сировиці на 400 м³. На Липках збудовано досить місткий збірник для води і з'єднано трубопроводом довжиною 3 км з водолікарнями. Виконується план регуляції. Прокладена нова окружна кілометрова дорога, що починалася біля тодішньої пошти і вела поза церкву. Незабаром обабіч цієї дороги виростає ряд нових вілл.

Ще у 1909 р. було побудовано залізницю з невеличкою станцією, а вже у 1912 р. споруджується новий вокзал. Трускавець був безпосередньо пов'язаний залізничним сполученням як зі Львовом, так і з Віднем, Краковом, Познанню, Прагою, Варшавою, Берліном.

Окремо варто виділити діяльність Раймона Яроша. В 1911 р. Трускавець переходить до рук акціонерної спілки, яку він очолює, і розпочинає роботу з європеїзації курорту. Найперше він електрифікує Трускавець. За допомогою електричної енергії освітлювалися не тільки курортні приміщення і приватні вілли, але також вулиці та територія парку. Це приводить до напливу відпочивальників. У 1913 році Трускавець відвідує понад 5 тис. осіб [5].

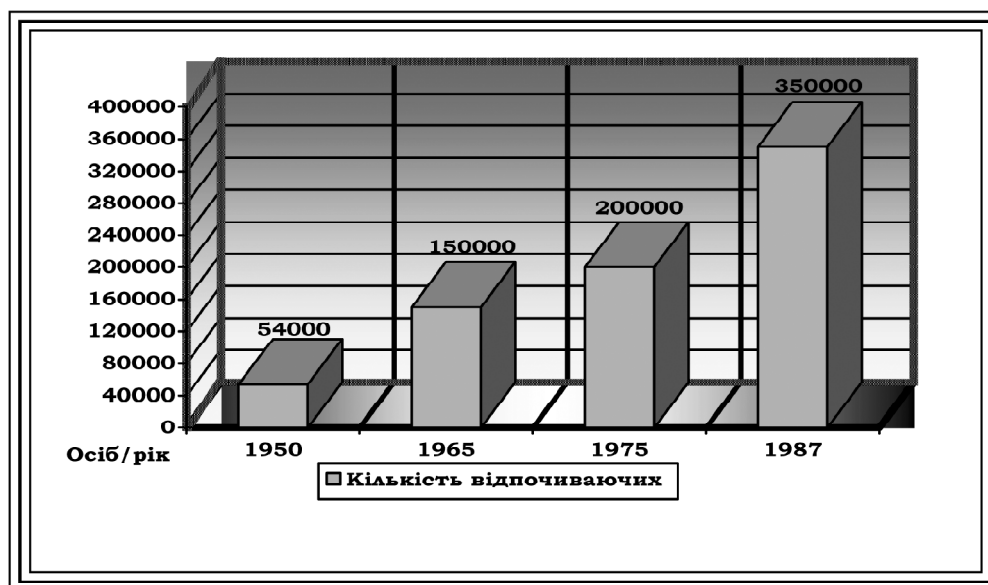
*СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КУРОРТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ КУРОРТУ ТРУСКАВЕЦЬ)*

З другої половини ХІХ ст. Трускавець активно розвивається, будуються нові вілли, готелі, пансіонати. На Помірках за усіма європейськими стандартами було облаштоване купальне озеро, побудовані корти, спортивні майданчики. Берега озера були всипані золотистим морським піском.

У 1913 р. за великі успіхи в розвитку курорту – його лікувальної бази – Трускавець було нагороджено Великою золотою медаллю.

Перша світова війна та окупація Трускавця російськими військами на декілька років призупиняють розвиток курорту.

Кількість відпочиваючих у Трускавці

У розвитку Трускавця і в поширенні реклами про курорт слід відзначити і заслуги лікарського товариства. Лікарі на різних конференціях як в краю, так і за кордоном просто прославляють курорт, рекламують його бальнеотерапевтичну унікальність. Дуже вдало проводилася інформаційна реклама: постійно на радіо оголошувалась інформація на всю Європу про лікування в Трускавці та відпочинок у Помірках, видавалися рекламні буклети, листівки, карти. Влаштовували конференції, де, окрім місцевих фахівців, виступали й гості.

Господарі курорту дуже інтенсивно доносили до зацікавлених і навіть незацікавлених у Європі важливе значення лікування у Трускавці. І це давало помітні результати. У 20–30-х рр. ХХ ст. спостерігається надзвичайно активне розростання курорту [5, 6].

Кількість відпочиваючих у Трускавці зростає з року в рік. Якщо 1923 року було 6080 приїжджих, 1927 року кількість гостей виросла до 12633 осіб, 1931 рік дав 14659 чоловік, а сезон 1933 року, незважаючи на кризову ситуацію в Польщі, позначився небаченою кількістю курортників – понад 17000. Збільшення клієнтури вимагало нового будівництва, тому в цей час виростає кілька модерних пансіонатів.

Та головною причиною успіху були мінеральні води. Трускавецькі води за своїми лікувальними властивостями не поступалися водам відомих курортів Європи, таких як Розенгайм у Баварії, Баден-Баден, Будапешт і Піщани.

*СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КУРОРТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ КУОРТУ ТРУСКАВЕЦЬ)*

Після війни Раймонд Ярош ще з більшою енергією береться до роботи, намагаючись надолужити втрачене. Йому активно допомагають спочатку дружинна Емма, а пізніше – обидва сини: лікар Роман та інженер Олександр. Яроші модернізують водолікарні, перебудовують товариський клуб, реконструюють новопридбані вілли "Ядвінівка" і готель "Постуй", а також розпочинають будівництво нових пансіонатів. Велика увага приділяється паркові. Курорт просто потопає у квітах, і гості мають можливість милуватись екзотичними рослинами. Трускавець інтенсивно розвивався.

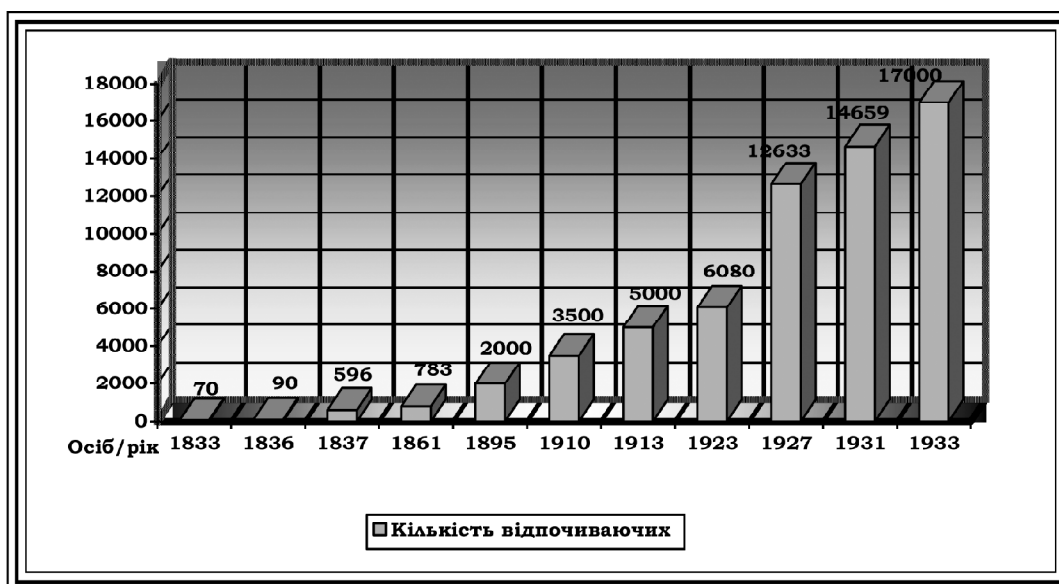
Раймонд Ярош наполегливо реалізує свою ідею – намагається стати повноправним господарем курорту. Тому відповідно скуповує землі і будує нові вілли. 1928 року він завершує будівництво і освячує пречудову будівлю – віллу "Гопляна". Для реалізації будівництва було обрано модний на той час проєкт у народному, "закоп`янському" стилі. У 30-х рр. у цьому будиночку Яроші приймали найповажніших гостей, серед яких були посол США, президент Туреччини, президент Естонії Констянтин Паау та ін. Тепер у цьому будинку знаходиться музей народного художника України Михайла Біласа.

Раймонд Ярош помер 1936 року. Після нього, гідно продовжуючи справу батька, керував курортом його син Роман аж до вересня 1939 року. Цікавим є екскурс у громадсько-культурну історію міста. Про нього неодноразово писав Іван Франко [2].

Після вересня 1939 року вілли, пансіонати, водолікарні, ресторани були націоналізовані, і на їхній базі функціонувало вісім санаторіїв.

Великої шкоди курортові завдала фашистська окупація. Тривала вона до серпня 1944 року. Трускавець був військовим госпіталем, а 1945 р. відомий у Європі курорт став колгоспом імені Тараса Шевченка. Повоєнна історична ситуація визначила специфіку подальшого життя і міста, і курорту. 1952 року він вийшов із районного підпорядкування, а згодом став всесоюзним курортом.

Кількість відпочиваючих, які відвідали курорт Трускавець у післявоєнний період

Трускавець мав інтенсивно розбудовуватися, оскільки на його цілющі води стали приїздити сотні тисяч людей. Так, наприклад, 1950 року в Трускавці лікувалося 54 тисячі

курортників, в 1965 – уже 150 тисяч, через 10 років їх уже було понад 200 тисяч, а у 1985-90-х роках до Трускавця щорічно прибувало понад 350 тисяч. З 1947 р. у курортній практиці вперше почали застосовувати озокерит – новий метод теплового лікування. Вводяться нові методи фізіотерапевтичного лікування. 1949 р. організовано Трускавецьку гідрогеологічну режимно-експлуатаційну станцію, а 1958 р. було відкрито клініку-філію Українського науково-дослідного інституту курортології для вивчення і поширення методів курортного лікування.

Місто-курорт з усіма його інфраструктурами розбудовувалося у різні періоди з різними тогочасними вимогами: від невеликих дерев'яних вілл – до багатоповерхових корпусів, розрахованих на масове лікування та оздоровлення людей.

У радянський період курорти були складовою загальнодержавної системи охорони здоров'я, що означало їх дотаційність і – для переважної їх більшості – неможливість виходу на міжнародний ринок. Санаторно-курортні заклади відзначалися здебільшого жорстким рекреаційним режимом при відсутності дозвілєвої інфраструктури. Крім того, в 60–90-ті рр. ХХ ст. у лікувально-оздоровчому циклі спостерігалось зниження частки процедур, що базувалися на використанні умов і ресурсів навколишнього середовища (за винятком бальнеологічних і грязьових курортів) і заміщення їх апаратною фізіотерапією.

Таким чином, більшість санаторіїв перетворилась по суті на фізіотерапевтичні здравниці, тоді як зарубіжні курорти практикували доцільне поєднання рекреаційно-профілактичних і супутніх видів рекреаційної діяльності, оскільки більшість відвідувачів орієнтована на відпочинок, а не курортну реабілітацію і лікування [8].

Розвиток санаторно-курортної справи в Україні потребує підтримки, узгодженого розвитку в межах всієї індустрії туризму країни. Курортно-лікувальний туризм є одним з пріоритетних напрямів розвитку внутрішнього та іноземного туризму в країні, одним з найбільш сталих видів туристичних ринків. Наявні та потенційні запаси лікувальних ресурсів, з огляду на їх якісні та кількісні характеристики, можуть бути основою створення інноваційного туристського продукту.

Але існуюча матеріально-технічна база потребує значних капіталовкладень у розвиток та реконструкцію діючих курортів, у розвідку та облаштування нових курортів, чому повинні сприяти інвестиційні проекти, розраховані не тільки на зарубіжного, а й на вітчизняного інвестора. Потребують пильної уваги питання забудови курортів, розробка генеральних планів їх розвитку, економічне та фінансове забезпечення функціонування, процеси приватизації.

Державний кадастр природно-лікувальних ресурсів і курортних територій України, створений з метою інформаційного забезпечення моніторингу природних територій курортів і прогнозування можливих змін під впливом господарської діяльності, дозволить створити інноваційний курортно-лікувальний продукт на основі як діючих марок, які вже зарекомендували себе як в Україні, так і за її межами, так і нових курортів (за відповідного матеріально-технічного забезпечення та інформаційно-рекламної підтримки), просувати цей продукт як на вітчизняному, так і на міжнародному туристичних ринках [4].

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КУРОРТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ КУОРТУ ТРУСКАВЕЦЬ)

Література:

1. Закон України «Про курорти» [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. – 2000. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2026-14>
2. Історія Трускавця [Електронний ресурс]: Про Трускавець від і до... – 2008. Режим доступу: http://truskavetsclub.info/pro_truskavec/4-storja_truskavcja.html
3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева // Навчальний посібник. – К. : Альтерпрес, 2002. – 201 с.
4. Любіцева О. О. Розвиток курортної справи в Україні / О. О. Любіцева // Вісник КНУКіМ. – 2005. – Серія “Педагогіка”. – № 12. – ч.1. – С. 172–177.
5. Місто Трускавець [Електронний ресурс] / каталог туристичних послуг в Українських Карпатах. Карпати.інфо – Львів. – 2006. Режим доступу: <http://www.karpaty.info/ru/uk/ly/dr/truskavets/>
6. Ольга Швагуляк-Шостак. На солі і воді. / О. Швагуляк-Шостак // Український діловий тижневик "Контракти". – 2005. – № 20. – С. 15.
7. Статут – ТМР (Трускавецька Міська Рада) [Електронний ресурс]: офіційна сторінка Трускавецької міської ради та виконавчого комітету. – Трускавець, – 2006. Режим доступу: <http://truskavets-city.gov.ua/modules.php?name=FAQ&pa=showpage&pid=3>
8. Стафійчук В. І. Рекреалогія / Валентин Іванович Стафійчук // Навчальний посібник. – К. : Альтерпрес, 2006. – 264 с.: картосхеми 15.
9. Трускавець як курорт [Електронний ресурс]: Вікіпедія: вільна енциклопедія – 2006. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Трускавець#.D0.86.D1.81.D1.82.D0.BE.D1.80.D1.96.D1.8F>